

Riħ Impoppa

Victor Wickman

*Dawk li jbaħħru fuq l-iġfna,
li jinnegozjaw fuq l-ibħra bla tarf,
raw l-opri tal-Mulej
u l-egħġgubijiet Tiegħu f'qiegħ il-baħar
Bdew jitbandlu u jixxenglu bħal nies fis-sakra
u s-sengħha tagħhom xejn ma switilhom
Għażlu lil Mulej fil-hemm tagħhom
u mid-dwejjaq tagħhom ġelishom
U bidel ir-riefnu f'ziffa
u sikket mewg il-baħar
huma ferħu għax ibbnazza
u Hu wassalhom sal-port li xtaqu*

Salm 107

Il-belt tal-Isla għandha storja b'ħafna burdati, kull waħda minsuġa mal-karatru tal-gżejjjer tagħna. Fejn jidħol il-kummerċ marittimu l-Isla kellha s-sehem tagħha mal-bliet oħrajn viċin u fuq in-naħa l-oħra tal-port, il-belt Valletta. Il-baħar ma jħobbx iżomm ħbieb dghajjfa. Il-ġid tiegħu jżommu għal dawk li trawwmu miegħu u tgħallmu s-sigreti tiegħu. Kellhom il-kuraġġ li jissieltu mal-burdati tiegħu. Kull tant koroh, b'fehma soda fi żminijiet tajbin u oħrajn mhux tant kif wieħed jixtieq. Fl-ahħar mill-aħħar kif kienu jgħidu x-xuħ tagħna ‘Il-baħar kull tant jimrad imma ma jmut qatt’.

Ma hux il-ħsieb li din il-kitba tkun l-istorja tal-Isla marittima, lanqas lista ta’ bastimenti jew baħħara marbutin magħha imma ħarsa ħafifa dwar il-wirt marittimu tagħha u l-baħar ta’ madwarha li sawwar l-istorja tagħha.

L-istorja tar-rabtiet tal-belt tal-Isla mal-baħar u l-kummerċ marittimu tmur lura bosta snin qabel il-preżenza Ingliża f'Malta. Imma minbarra l-kummerċ li wasslet il-bandiera Ingliża l-ahjar żmien fl-istorja tal-kummerċ marittimu flimkien mal-bini ta’ bastimenti tal-qlugħ kienu l-ewwel ħamsin sena tas-seklu dsatax. Kien żmien li l-port ta’ Malta kellhu flotta mdaqsa ta’ bastimenti tal-qlugħ ta’ kull qies u sura, l-iċċen skejjen, tartani, xprunarità kull qieskollha fuq xogħol viċin Malta. Imbagħad is-sinsla tal-flotta, il-brig, bark u l-akbar fil-flotta n-navi. Wieħed ma jridx jinsa li qabel il-preżenza Ingliża, kien hemm Maltin mħarrġa qatiħ fil-bini tal-bastimenti. Kienu mħarrġin fejn tidħol in-navigazzjoni. Wieħed għadu jista’ jara l-portulanji Maltin. Il-portulan kien ktieb li fiċċ kont issib tagħrif dwar portijiet, mappi bi skandalji u dak kollhu li jkollu bżonn in-navigatur. Dawn il-portulan kien thejjew fi żmien l-Ordni ta’ San Ģwann b'mezzi limitati u ħafna mit-tagħrif kien korrett. L-aktar magħrufin huma dawk ta’ Lorenzo Mifsud u Antonio Borg tant li x-xogħol tagħhom deher fil-Mediterranean Atlas ta’ Bellin fl-1771.

Kien hemm incidenti fuq sikek meta bastimenti navali Ingliżi marru fl-art f'baħar qasir. Xi bastimenti ntilfu filwaqt li oħrajn ġarrbu ħsarat kbar. Ta’ min isemmi xi ftit, dejjem fejn jidħlu x-xogħolijiet ta’ bdoti Maltin. L-HMS *Culloden* armat b’74 kanun li kien taħt il-kmand ta’ Thomas Troubridge irrokkat fuq sikka qrib il-gżira ta’ Aboukir u ġarbet ħsarat kbar u ma ħadix sehem fil-Battalja tan-Nil f’Awissu tal-1798. Din is-sikka kienet magħrufha sew minn Mifsud kif ukoll minn Borg. L-HMS *Bacchante* damet siegħat fl-art fuq is-sikka qrib Korfu. Kellhom jinxteħtu l-baħar il-kanuni kollha biex il-bastiment jinheles. Borg isemmi din is-sikka. L-HMS *Electra* bi 18 il-kanun intil-fet barra minn Augusta fi Sqallija f’Marzu tal-1808. Irrokkat fuq sikka li kitbu dwarha bdoti Maltin. Fl-istiva tagħha mbagħad l-HMS *Alexander* ta’ 74 kanun ġarbet ħsarat kbar fuq is-sikka ta’ barra Marsaxlokk. Din is-sikka kienet imniżżla fil-portulanji Maltin. Fix-xogħol tiegħu Lorenzo Mifsud issibu mniżżeż bħala ‘*Primo Pilota sulla capitana galera della Sacra Religione Gerosolimitana di Malta*’.

Għalkemm il-Maltin kienet mħarrġa qatiħ fin-navigazzjoni u dak kollu li għandu x’jaqsam mal-bastimenti qajla kellhom esperjenza fejn jidħol kummerċ marittimu organizzat. Mal-wasla tal-preżenza Ingliża dehru madwar il-port tagħna għadd ta’ negozjanti Ingliżi xi uħud minnhom imkissrin fil-kummerċ marittimu,

bankiera u ġidmiet oħrajn fejn jidhol il-baħar. Kien żmien il-qawmien tal-iblet marittimi tagħna. Il-ħidma tagħhom hi kapitlu ieħor fl-istorja marittima tal-port tagħna. Ma hux il-ħsieb li jidħol fil-ħidmiet kollha tagħhom imma ta' min isemmi xi uħud bħal Joseph Slythe, James C. Bell flimkien ma' Rose u Duckworthy. Tal-ewwel, Slythe kien rispettat sew minn sħabu fin-negożju kemm Maltin u barranin. Kien hu li fassal u wara mexxa l-ewwel post f'Malta fejn in-negożjanti setgħu jiltaqgħu u jitkellmu dwar ġidmiethom u l-problemi li jkollhom minflok laqgħat fil-ħwienet tal-kafe fit-toroq tal-iblet. Dan il-post magħruf bhala *Commercial Rooms* kien fi Triq il-Merkanti il-Belt. F'dan il-post in-negożjant setgħa jiddiskuti ġidmiet ġodda, jieħu parir biex isolvi xi ntoppi li jkollhu. Dawn il-*Commercial Rooms* kienu fis-*Chamber of Commerce*. Irħama li tkakkar il-ħidma ta' Slythe wieħed jista' jarha fil-bitha tal-Borsa. Sieħbu kien Samuel Christian. Flimkien kellhom sehem f'xi bastimenti. It-tnejn għal xi żmien kienu joqghodu l-Isla. James C. Bell kellhu sehem ukoll f'xi bastimenti u kien midħla fil-ħidma bankarja. Rose kien midħla ta' xi parlamentari f'Londra. Ĝieli hejjha rapporti dwar l-istat tal-kummerċ Malti jew kif setgħa jitjieb il-kummerċ Ingliż fil-Mediterran bil-port ta' Malta bħala port ta' trasbord. Duckworth barra milli kien fin-negożju kien rappreżentant ta' Lloyds ta' Londra fil-port tagħna, aġenzija li damet f'idejh sakemm għaddiet f'idejn *O.F. Gollcher and Sons* tard fis-seklu dsatax.

Il-port ta' Malta ma kienx xi port tal-kummerċ. Il-bastimenti tal-gżira bil-kelma Malta taħt isimhom fil-poppa kienu kollha ta' sidien Maltin jew Ingliżi residenti fil-gżira. Kien hemm ligħijiet iebsa dwar ir-registrazzjoni tal-bastimenti fil-port ta' Malta. Kull tant għalkemm titajjar il-bandiera Ingliża, ġieli l-armatur Malti kellhu problemi minħabba n-Navigation Laws li minn żmien għal żmien kienu joħorġu mill-Gvern Ingliż. Dawn mhux dejjem kienu ta' għajjnuna għat-tkabbir tal-kummerċ marittimu kolonjali.

Kif wieħed jista' jgħid l-istruzzjonijiet midħla fit-tbaħħir bħad-Dwana, Borsa, banek, aġenziji tad-tbaħħir li kollha kienu allokat fil-Belt. In-naħħha l-oħra tal-port kien hemm attivita oħra. Bastimenti kienu ta' sidien jew azzjonisti ewlenin mill-Isla. Il-kaptani l-biċċa l-kbira minn din il-belt ġieli kont issibhom b'sehem fil-bastiment li jkollhom taħt idejhom. Dan kien jgħin ħafna lis-sidien għaliex kien ikollhom moħħom mistriek li abbord kollox kien imexxi sew.

Bejn l-1812 u l-1850 negożjanti u baħħara Sengleani kellhom l-akbar sehem fil-flotta Maltija. Skond lista f'dokumenti tal-bank B. Tagliaferro and Sons jidħru għadd ta' bastimenti b'azzjonisti mill-Isla. Hawn taħt tidher lista ta' tipi ta' uħud mill-bastimenti bit-tunellaġġ:

ISEM	TIP	TUNELLAĞG
<i>L'Europeo</i>	brig	199
<i>San Francesco</i>	brig	177
<i>Due Fratelli</i>	brig	164
<i>Rob Roy</i>	brig	267
<i>Vittoria</i>	brig-skuna	186
<i>Orient</i>	bark	279
<i>Salvatore</i>	bark	251
<i>Tre Sorelle</i>	bark	237
<i>Venus</i>	bark	300
<i>Glory</i>	nave	263

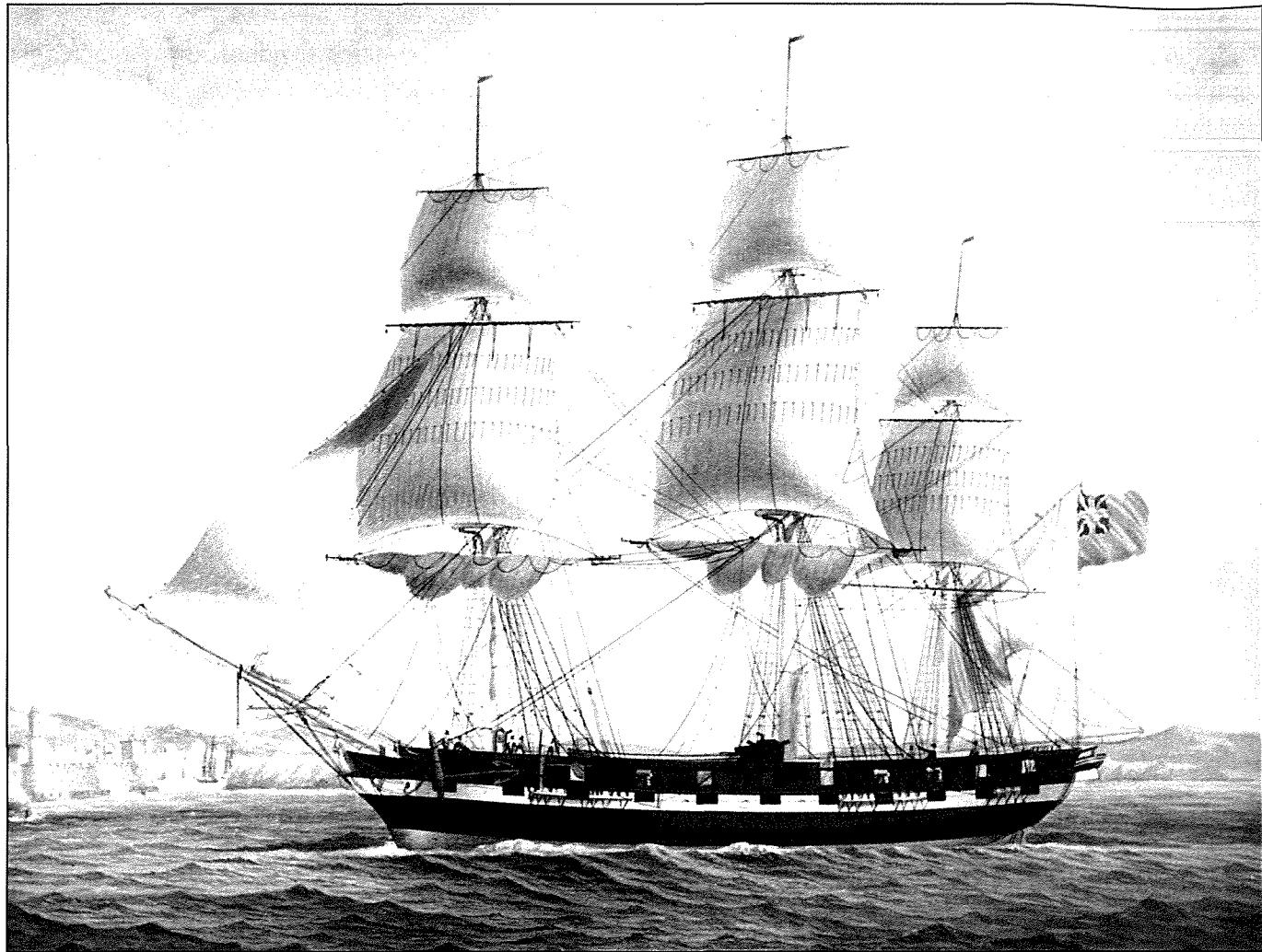
Is-sidien ta' dawn il-bastimenti kellhom f'idejhom ġidmiet differenti użati fuq rotot differenti, skond xi sensar li jkun kisbilhom xi noll tajjeb. Wieħed seta' jaqsamhom fi tlett kategoriji:

- (a) sid ta' bastiment wieħed
- (b) sid ta' aktar minn qoxra waħda

Il-familja Tagliaferro kellhom flotta mdaqqsa kif ukoll *is-Società di Navigazione Maltese*

- (c) kaptan flimkien ma' għadd ta' azzjonisti

Il-familji Sengleani l-iż-żejjed immsemmija sew bħala sidien jew azzjonisti kien hemm Debarro, Depasquale, Mattei, Dedomenico, German, Mirabita u Tagliaferro. Bla dubju ta' xejn l-akbar armatur magħruf fosthom fl-istorja tal-kummerċ marittimi Malti kien Biagio Tagliaferro (1777-1862) u warajh uliedu. Huwa ġie Malta minn Liguria bħala kaptan. Bħal ħafna nies minn dan ir-reġjun Biagio kien digħi mħarreg qatih fit-tbaħħir, bħala navigatur u mkisser fil-kummerċ l-aktar is-sengħa fil-ksib ta' nollijiet li jħallu l-flus wara kull vjaġġ. Kmieni fil-preżenza Ngliza f'Malta Biagio ra l-importanza tal-port tagħna għal viżjoni tiegħu.

It-bark Ingliz bl-isem ta' Strangier ta' 263 tunellata

Ritratt: Victor Wickman

Sa mill-1812 kien diga sab posthu sew fix-xena kummerċiali ta' Malta bħal ħafna nies minn ġensu li marru f'postijiet il-bogħod. Biagio kien succcess fil-gżira fit-tbaħħir bil-flotta tiegħu, negozju tal-qamħ u banek. Fl-Isla hu kien joqgħod f'dar fi Triq San Ĝużepp. Meta l-ħidma tiegħu kibret mar joqgħod il-Belt f'waħda mid-djar kbar fi Triq San Pawl. Minn fuq il-bejt kellhu xena tal-port u setgħa jara l-bastimenti tiegħu jħallu l-port fi triqithom lejn portijiet imbegħda jew il-wasla ta' bastiment imrażżan sew fl-ilma bit-tagħbija. Dirghajn setgħana ta' barklori f'madwar nofs tużżana dghajjes tal-pass jirmunkaw il-qoxra lejn il-mollijiet ta' taħt l-Isla jew il-Marsa skond ix-xogħol li jkun hemm abbord. Xena bħal din tferraħ kull sid ta' bastiment. L-istorja ta' succcess ta' Tagliaferro wieħed ixebbaħha mal-istejjerdwar Djar tal-Kummerċ magħrufin fl-Londra, Amsterdam jew Hamburg. Ulied Biagio komplew il-ħidmiet tal-familja u dħalu ukoll vapuri ġodda bl-istim li bnew fl-Ingilterra. Fl-1886 l-uffiċċju ta' Biagio Tagliaferro and Sons fl-Londra kien immexxi minn Alfredo Tagliaferro.

L-uffiċċju tal-Bank Tagliaferro ħdejn San Ĝwann kien wirja tal-fortuna li l-familja għamlet mill-baħar. Mudelli ta' bastimenti u kollezzjoni ta' pittura ta' bastimenti ta' kull qies xogħolijiet tal-magħruf Nicola Cammilieri u artisti barranin. Pitturi oħra ta' vapuri kienu xogħol ta' De Simone.

Il-ħidma tal-bastiment tal-qlugħ Malti kienet mifruxa sew fil-Mediterran. Kienu jżommu servizzi lejn u mill-Baħar l-Iswed. Odessa, Tagħuṛog u Berdiausk kienu portijiet magħrufin sewwa negozjant u armatur Malti. Tagliaferro kellu stabiliment kbir viċin id-dwana fil-port ta' Odessa, imħażen għall-merkanzija, depožitu ta' proviżjoni u tagħmir għal bastimenti tiegħu u dawk mikrijjin għax-xogħol tiegħu. Kien hemm ukoll residenza għar-rappreżzentat tal-familja.

Il-bastimenti ta' Tagliaferro u ta' sidien oħra jn kont issibhom fuq vjaġġi lejn portijiet barra mill-Mediterran. Lura lejn Malta bil-faħam, oġġetti maħdumin ta' kull xorta u xogħol ieħor li s-sensara tagħhom kienu jiksbu nollijiet tajbin. Kien hemm bastimenti Maltin li qatgħu vjaġġi aktar fit-tul lejn l-Amerika ta' fuq u ta' ifsel fosthom il-brig *Urano* vjaġġi li kien imfakkar mill-Kamra tal-Kummerċ.

Is-swar tal-Isla li jħarsu lejn l-Għolja ta' Kordin raw taħthom tibdil kbir. Meta l-flotta Inglīza stazzjonata fil-Mediterran bdiet tikber l-Ammiraljat xeħet għajnejh fuq l-ilmiijiet u art madwar il-port. Kollex għal użu naval. Fejn hemm it-tarzna kien ċentru ta' ħidma kummerċjali, minn taħt is-swar tal-Isla sa taħt Kordin. Marbutin żaqqhom mal-art, bastimenti ta' kull għamlia kienu jħottu t-tagħbiżżejjiet tagħhom li kienu għabbew minn portijiet imbegħda. Karettuni tqal tal-burdnari jgorru merkanzija ta' kull sura filwaqt li ċorma ta' nies tas-Società dei Crivellatori di Malta taħt il-ħarsien tal-imġħallmin tagħhom kienu jgħarblu l-qamħ, xghir jew farru qabel ma' jgħaddi f'idejn il-piżaturi tal-Compagnia dei Misuratori. Ix-xogħol jingħarr lejn l-imħażen tas-sidien jew tad-dwana.

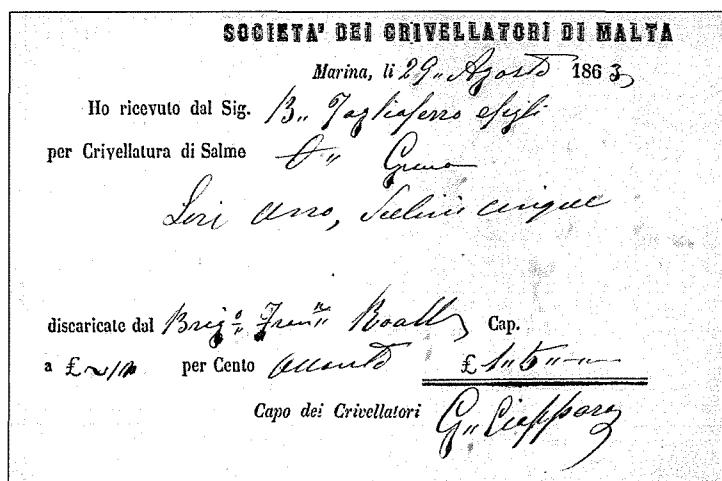
Mal-moll kien hemm għadd ta' negozji żgħar u kbar lesti biex ifornu lill-kaptani b'dak kollhu li jinh tiegu ġhal waqt il-vjaġġ, minn proviżjoni sa ħbula, qlugħ u dak kollhu li jinh tiegħi il-bastiment. Ma kienux jonqsu l-ħidmiet tal-burdnara, kurdara u nies fix-xogħol tal-qlugħ. Irwejja ġi imħalta ta' qanneb, stroppa u qatran kienu jduru miegħek tul il-moll.

Il-ħidma taħt is-swar kienet wahda mħalha sew. Kien hemm ċorom mehdijjin isewwu xi bastimenti għax wara kull vjaġġ fit-tul dejjem kien ikun hemm bżonn ta' xi tiswijiet, fil-qlugħ, arbulatura u attrezzamenti oħrajn. Kien hemm qxur żgħar ghall-u fil-port, minn braken sa qxur tal-gadrajja. Kont nismahom jgħidu li xi dgħajjes t'Għawdex jew tal-Latini u li f'Għawdex magħrufin bħala tal-Pass, ukoll inbwew taħt is-swar tal-Isla. Il-bennejja tagħhom għamlu xogħolhom sewwa. Hafna minnhom servew għal mitt sena u aktar.

Fit-tarzni ta' Giuseppe Camilleri u Lorenzo German inbwew ħafna mill-bastimenti tal-qlugħ u tal-flotta Maltija. Dawn l-imġħallmin ta' ħila bnew bastimenti ta' kull qies u sura. Kienu bastimenti mibnija tajjeb, kapaċi jgorru kull kull tagħbija l-aktar il-qamħ. Lesti biex ibaħħru skond il-ħila tal-ekwipagġi tagħhom. Sew l-ahwa German kif ukoll Camilleri ġieli kien ikollhom xi tlett bastimenti jinbwew fuq l-iskalijiet tagħhom filwaqt li qxur oħrajn żaqqhom mal-art jinramaw u jingħataw l-ahħar lagħqa żebgħa.

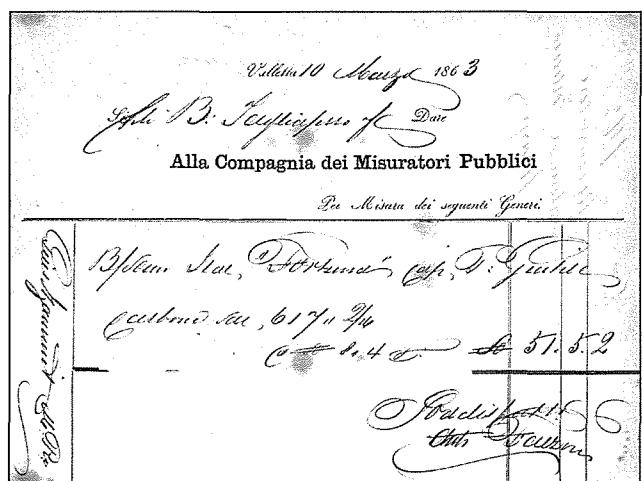
L-ismijiet tal-bastiment tal-qlugħ Malti huwa ta' interess fl-għażla tagħhom. Issib *Providenza* jew *Speranza*. Hidma ta' żewgt ahwa jew kugħni fl-ismijiet *Due Fratelli* jew *Due Cugini*, ismijiet oħra ta' qaddisin, Gran Mastri u Gvernaturi sa allat tal-mitologija. Ma kien qatt kif jgħidu 'mibni bil-mil u maqtugħ bil-jarda'. Kollha kellhom l-individwalità tagħhom, kienu mirqumin b'suriet tal-mitologija li juru s-setgħa misterjuża tal-baħar f'ornamenti elaborati maċ-ċappa jew poppa. Puleni ndurati jew miżbugħha skond il-gosti tas-sidien, xogħol ta' skulturi magħrufa. Kienu jitqiegħdu fil-pruwa donnhom jistgħażu b'dak li kienu għadhom ma rawx. Kienet użanza ukoll skultura mal-ġnub tal-pruwa madwar il-plakka bl-isem tal-bastiment. Din kienet tkun forma ta' ħbula mżewqa b'xi emblemi tal-baħar bħal xi žiemel tal-baħar, sirena u stillet ta' kull forma.

Il-bastimenti tal-qlugħ li nbnew vicin is-swar tal-Isla wieħed ma jistax ixebaħhom mal-clippers tal-Amerikan Donald McKay fejn tidħol il-ħeffa. Xi uħud mill-bastimenti Maltin kienu kapaċi jagħmlu vjaġġi ħrif. Il-bark *Wignacourt* ta' 350 tunellata mibni fl-1844 qata' vjaġġi ħrif bejn Odessa, Kostantinopoli u Malta. Ma kienx wieħed mill-akbar bastimenti tal-qlugħ Malti imma żgur wieħed mill-isbaħ li hażżew il-kostrutturi Maltin. L-artist Nicholas Camillieri attiv ħafna fl-ewwel nofs tas-seklu dsatax ħallielna pittura mill-isbaħ ta' dan il-bastiment fl-ambjent li hu nholoq għalih, b'riħ impoppa u l-qlugħ kollhu miftuħ.

Irċevuta tas-Società dei Crivellatori di Malta tal-1863

Ritratt: Victor Wickman

Irċevuta mahruġa fl-1863 Alla Compania dei Misuratori Pubblici

Ritratt: Victor Wickman

Fi żmien il-qlugħ, il-brig kien is-sinsla tal-fotta Maltija. Dawn ukoll raw it-twelid tagħhom taħt is-swar tal-Isla. Żmien ilu Sir Thomas More (1478-1535) kittieb u statista fi żmien Neriku VIII kiteb, ‘*A wise merchant never adventures all his goods in one ship*’. In-negożjanti u s-sidien kienu tal-istess fehma ta’ Sir Thomas More. Hafna kienu jithajru jibnu żewġ bastimenti żgħar milli qoxra waħda kbira. Bastiment kbir skond il-fehma tagħhom qatt ma’ jnaqqas il-perikli fit-tbaħħir. Aktar qlugħ trid aktar ekwipaqġġ kbir u bastiment żgħir trid inqas spejjeż biex tarmah. Għal nofs is-seklu dsatax l-ekwipaqġġi tal-bastimenti kienu jvarjaw bejn sitta għal sittax.

Hafna mill-kaptani kien Sengleani u kien ta’ esperjenza kbira. Jibda l-baħar ta’ madwar 12 il-sena. Wara jkun skrivan t’abbord, jgħin lil kaptan, iżomm il-ġurnal t’abbord jew illog book, jieħu ħsieb in-nollijiet lis-sensari li jkunu kisbu. Wieħed jista’ jxebbhu mas-*super cargo* li kont issibu abbord bastimenti Nglizi jew Amerikani. Kull tant kien mill-familja tas-sidien u allura kien iżomm għajnejh mistuħin fit-tmexxija tal-bastiment. Kien jitkisser fin-navigazzjoni u l-immaniġġar tal-bastiment, jattendi skola tan-navigazzjoni. Fl-Isla kont issib kaptani rtirati li jgħinu liz-żagħżagħ u certifikati ta’ kompetenza kienu jinhargu Malta. Xi uħud kieno joqogħdu għall-eżamijiet tal-Board of Trade tal-Ingilterra.

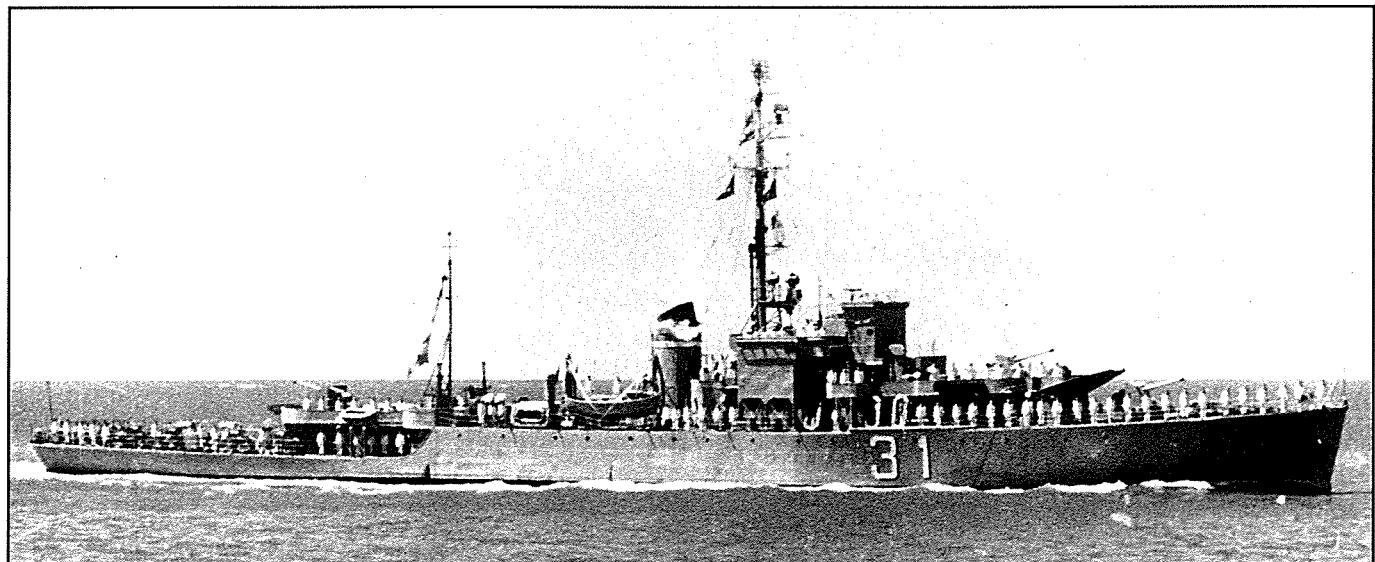
Il-ħidma tal-kaptan barra minn navigazzjoni u kemm iżomm il-bastiment fi stat tajjeb kellhu f’idejh in-naħha tan-negożju, l-ħila tiegħu bhala *manager* tal-qoxra. Jekk il-bastiment ikun hatt it-tagħbija f’xi port imbiegħed mingħajr ma jinforma lis-sidien jieħu hu stess id-deċiżjoni liema kirja jaċetta, dejjem iħares lejn l-ahjar nollijiet fis-suq. Fil-port ta’ Odessa sidien Maltin kellhom sensara midħla fix-xogħol.

Is-sidien kieno iebsa fejn jidħlu l-flus. Xogħolhom kien kompetitiv għal aħħar u allura wieħed kien jibża’ għal kull skudli jista’ jiffranka. Il-kaptan kien jieħu d-deċiżjonijiet hu għaliex ir-rati tat-telegrafu kien għoljin. F’Settembru 1864 skond il-ktieb tal-irċevuti tal-Mediterranean Extension Telegraph Company wieħed isib xi tariffi marbutin mal-kummerċ maritimu Malti:

Malta – Londra	20 kelma	£0-19s-06d
Malta – Tagaurog	30 kelma	£2-05s-05d
Malta – Marsilja	18-il kelma	£0-15s-10d

Tradizzjoni, x-xewqa li tara postijiet imbiegħda u li fl-aħħar mill-aħħar meta jkollok f’idejk il-kmand ta’ bastiment flimkien mal-istima li jkollok fil-belt kien l-ingredjenti li jħajru ż-żagħżagħ Sengleani li jmorru fuq il-baħar. Ix-xjuu Sengleani kieno jirrakuntaw kemm kien stmat il-kaptan u kont tgħarfū mill-bogħod minn hwejjgħu u l-imġieba tiegħu. Is-sidien u l-azzjonisti kbar kieno ukoll klassi għolja fis-soċjeta. Il-familja Tagliaferro, skond dokumenti fil-bank kieno jħobbu jixtru l-affarijiet fini mill-ħwienet ewlenin tal-modha fil-Belt Valletta fosthom *Le Ville de Lyon* ta’ 104 Piazza San Giovanni.

Kien hemm Sengleani li għamlu isem il-bogħod se minn belthom, fosthom il-Kurunell Juan B. Azopardo (1772-1848) wieħed mill-fundaturi tal-Flotta tal-Argentina u kien magħruf bhala *Combate Naval Argentino* ħidmiethom kienet imfakkra f’monument fil-Belt ta’ San Nicola u inawgurat fl-1947 xogħol tal-iskultur

Wieħed mill-bastimenti tan-Navy tal-Argentina msemmi għal Azopardo

Ritratt: Victor Wickman

Celes de la Carcova. Bçejeċ navali sa mill-1885 issemmew għalih u triq f'Bouos Aires iġġib ismhu, qrib toroq oħrajn li jfakkru l-eroj naval ital-Arġentina – Espora, Rosales u Bonchard. L-istorja tiegħu u oħrajn hi kapitlu ieħor fl-istorja Sengleana.

Ir-rabtiet tal-Isla mal-ħaġar ma' ntemmux ma' tmiem il-bini tal-bastimenti taħt is-swar tagħha imma nfetħ kapitlu ġdid bit-tarzna navali u bin-numru kbir ta' nies li bdew iservu mar-Royal Navy sfortunatament uħud tilfu ħajjithom waqt iż-żewġ gwerer fosthom dik ta' Jutland bejn il-31 ta' Mejju u l-1 ta' Ĝunju 1916.

Bhal kull belt marittima oħra l-Isla kellha briet soċjali ma' baħħara barranin. Il-preżenza Ingliża kompliet issaħħah dawn ir-rabtiet u nibdet ħbiberija bejn fizzjali li servew fuq dan l-istazzjon u nies mill-Isla. Wara li rtiraw mis-servizz ħafna minnhom niftakruhom iż-żuru Malta kważi kull sena u jiltaqgħu mal-barklori u l-gadraja li kienu jafu tant tajjeb. Illum min minnhom għadu f'wiċċ l-ilma hu mgħobbi biż-żmien, oħrajn innavigaw lejn port aktar kenni m' għadhomx magħna. Wieħed minn tal-aħħar li telqu kien l-Ammirall Sir Nigel Cecil, bniedem maħbub u rispettata.

Fl-aħħar żminijiet tal-Flotta Ingliża f'Malta niftakru xi flotilla ta' destroyers jew frigates dieħla fil-port, in-navigaturi tagħhom jimmanuvrawhom b'tant preċiżjoni sakemm isibu posthom fuq il-bagi bejn l-Isla u Sant' Anglu.

Il-kaptani abbord kienu jafu li l-immanuvar tal-bastiment tagħhom kien osservat u kkritikat minn bosta ġħajnejn mill-flag deck ta' Sant' Angluu minn abbord l-armiralla marbuta fuq l-ewwel bagi viċin il-Ponta tal-Isla. Habib Ingliż b'rabbiet twal ma' Malta kien jirrakonta storja ħelwa umana u xhieda tar-rabtiet tax-Xatt tal-Isla mal-ħaġħara tar-Royal Navy.

Flotilla ta' destroyers fi treqitha miċ-China Station lejn Poersmouth kienet ordnata tgħaddi xi jiem f'Malta. Il-flotilla kollha biċċiet tal-istess klassi. Wara li kull bastiment sab posthu Captain D, li kien il-fizzjal anzjan tal-flotilla, milli jidher snin qabel meta kien iż-ġie sew kien midħla tal-ħwienet tax-xatt. L-ewwel ħaġa li għamel fela' l-moll kollu bit-tromba. Taħt għajnejh ġie l-ħanut Black Cat imma sorsi oħrajn ma' qablux mal-isem. Sew il-bieb kif ukoll it-tabella kienu fi stat hażin għax kien ilhom snin ma jaraw laqa' zebgħa.

Wara l-Gwerra l-Kbira saru laqgħat f'Washington u Londra fejn sar qbil li l-flokkot kellhom jitnaqqsu. Hafna bćejeċ li kien għad fadlilhom snin ta' servizz quddiemhom ġew żarmati u bastimenti ġodda nbnew taħt rażan kbir. Dan wassal biex l-Ammiraljat inaqqs il-Flotta Meditarran u allura kien hawn nuqqas ta' xogħol fil-port u fit-tarzna. Il-kaptan ħaseb li t-telqa fix-Xatt tal-Isla kienet kollha ħtija taż-żminijiet ħażien. Minnufiż ordna xi bahrin iħejju l-affarijet meħtieġa flimkien maż-żebgħa u jduru dawra sewwa l-bieb u t-tabella tal-ħanut.

Il-barklor bil-qoxra tiegħu sab posthu f'tant ritratti tal-port jew f'xi pittura xogħol tal-iprem artisti Maltin u barranin. Il-barklor kien ukoll tant isib posthu f'xi cartoon b'mod komiku. L-ahjar fosthom huma erba' stampi li deħru f'The Graphic fil-harġa tal-Milied tal-1893 taħt l-isem A Maltese Tragedy: the Adventure of the Rival Agents and the Boatmen, xogħol tal-artist Phil May. Id-dghajsa u l-barklor deħru fir-ritratti ta' Richard Ellis, Agius u l-Grand Studio u għadhom jidħru sal-lum fil-kartolini kuluriti mixtrijja mit-turisti li jżuru Malta.

Il-gondla għebet mix-xena tal-port tagħna. Kien hemm xi gondli użati għal Gvernatur, il-kaptan tat-tarzna u l-kap tad-dwana u nbnew xi ffit għall-użu tal-passiġġieri. Il-gondli wkoll għadhom jidħru f'xi ritratti juru wasliet ta'

Kartun ta' Phil May li deher fil-harġa The Graphic tal-1893

Ritratt: Victor Wickman

renjanti fil-port tagħnajew xi ċelebrazzjoni. Il-gondla tal-Gvernatur kellha ewkipaġġta' tlett barklori u ieħor fit-tmun u kellhom uniformi naval.

Il-barklor Senglean barra mill-ħila tiegħu kif jimmanuvra l-qoxra tiegħu kien ukoll negozjant tajjeb. Kont issibu dejjem lest kif għandu jsaħħaħix-xogħol tiegħu. Issibu jindieħes mal-midshipman ta' xi bastiment li jkun għadu kif issieħeb mal-flotta ghaliex fihom kien jara l-fizzjal ta' għada u għalhekk investiment tajjeb. Jekk jagħraf imur tajjeb magħħom dawn kienu jippreferuh u jagħtuh ix-xogħol u l-barklor kien iżomm korrispondenza mal-fizzjali. Jekk wieħed idur l-ittri li kien jircievi Toni Camilleri magħruf bħala l-Kukla jew Spiro Mercieca iffirmsati minn fizzjali li wara saru kaptani u laħqu *flag rank* u xi drabi wħud minnhom *First Sea Lords*.

Hemm stejjer kif il-barklor kien jikseb informazzjojni, kull tant kunkfidenzjali dwar ħatriet ta' fizzjali mal-Flotta tal-Mediterran. Skond l-Ammirall Sir Derek Holland Martin, li niftakruh tant tajjeb Kap Kmandant naval f'Malta, meta kien iservi fl-Ammiraljat f'Londra kien jara ittri mibugħtin minn barklori Maltin joффru s-servizzi tagħhom lill-kaptani wisq qabel li l-ħatriet tagħhom ikunu tħabbru b'mod uffiċċjali. Hadd qatt ma skopra kif din l-informazzjoni kienet tasal għand il-barklori tagħna.

Il-barklor tul is-snин rawwem ħbiberija mal-fizzjali naval Ngliżi. Kull tant din il-ħbiberija ntirtet minn ġenerazzjonijiet shah imma f'din id-dinja sbejha tagħna kull tant issib xi għadu. Il-barklor tagħna kellhu għadu kull tant feroċi.

Il-battleship HMS Alexandra kienet waħda mill-akbar bċejjeċ li servew f'Malta u kienet ta' 9490 tunellata. Ghalkemm kienet immexxija bl-istim kienet armata ukoll bil-qlugħ b'arbulatura ta' bark. Bdiet tinbena bħala HMS *Superb* imma billi kellha tkun varata mill-Principessa ta' Wales li wara saret ir-Regina Alexandra isimha nbidel f'*Alexandra* u varata fl-1875. Kienet l-ewwl *battleship* varata minn membru tal-Familja Rjali Ingliż. Għal zmien twil kienet l-eħxf biċċa navalı Ingliż bi 15 il-knots. Fl-1877 issieħbet mal-Flotta tal-Mediterran bħala l-amiralla, unur li damet tgawdi sal-1899. Fl-1887 kienet ittajjar il-bandiera tad-Duka ta' Edinburgh Kap Kmandant naval fil-Mediterran.

Darba waqt *cruise* fil-Lvant tal-Mediterran il-kaptan irċieva ferħ ta' ors imsemmi *Bruin* u f'qasir zmien sar il-*mascot* t'abbord. Maħbub minn kulħadd tant li abbord kien jagħmel li jrid u jmur fejn irid sahansitra jippassiġġa jew jixxemmex fuq il-quarter deck, il-post qaddis ghall-fizzjali biss. Meta l-Alexandra kienet tmur tbattal il-kanuni tqal tagħha ta' għaxar u ħdax il-pulzier fuq l-iskoll ta' Filfla kien jibda' l-inkwiet għal *Bruin* erħilu jitiegħek u jitnighed u erħilu jmur jistaħħba f'post sigriet li kellhu. Kien idu granet ma jidher fuq il-gverta.

Barra mill-ħsejjes li jtar Xu tal-kanuni, l-ors ma' kienx jaħmel id-dehra ta' kull barklor u l-qoxra tiegħu. Erħilu jistenna li mal-*Alexandra* jkun hemm xi ġemgħa ta' dghajjes mhux hażin bil-kiss il-kiss jinżel fl-ilma u jaqleb kull qoxra li jsib quddiemu bil-barklori fl-ilma mwerwrin u jissaraw biex jeħilsu mid-dirghajn setgħana tal-mostru tal-*Alexandra*. Hadd ma jaf għax u ghaliex nibdet din il-mibgheda kollha bejn *Bruin* u barklori tagħna. Jista' jkun li meta kien għadu żgħir wara xi għawma ipprova jitla fuq xi dgħajsa aktar b'rāgg milli haġġ-oħra seta' grief xi cinta ta' dghajsa miżbugħha friska. Minn naħha tiegħu l-barklor lit ant jieħu ħsieb il-qoxra tiegħu, l-aktar jekk kienet waħda armata u miżmuma aħjar mid-dghajjes tal-baħrin u mhux pjacir jara l-grief u l-ors kien qala' xi daqtnej mhux hażin b'xi moqdief. *Bruin* ma nesiex u ma' rasu weħlu l-barklori kollha. L-ors spicċa hażin u għeb meta l-*Alexandra* kienet qatet vjaġġ minn Malta lejn Ġibiltà.

Il-pruwa tal-gondla bin-numru ta' regiżazzjoni 155

Ritratt: Victor Wickman

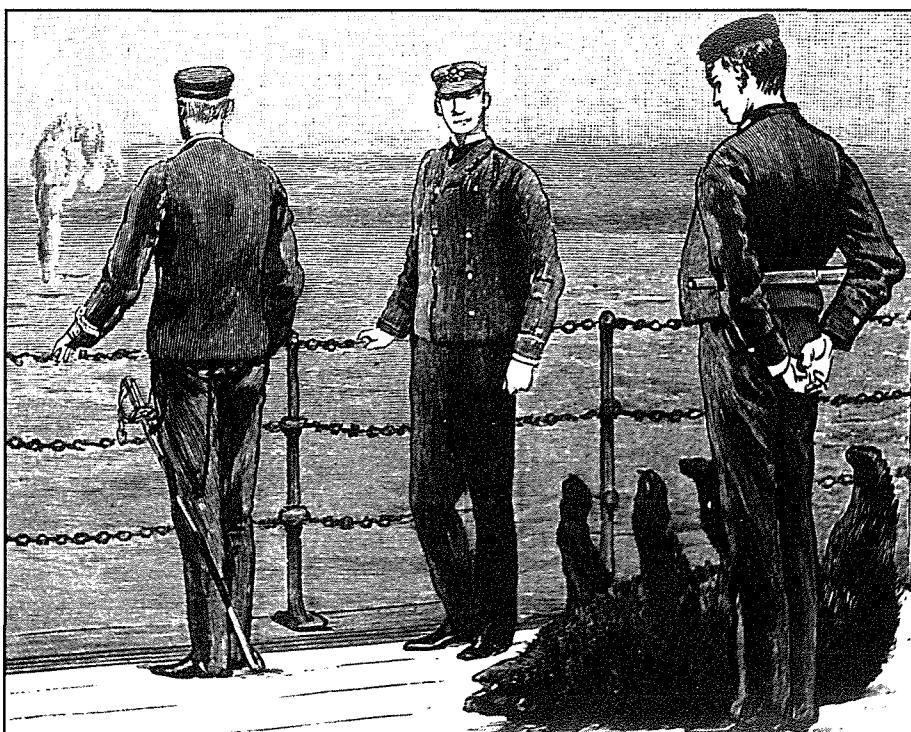
Għal xi bahrin tar-Royal Navy ix-Xatt tal-Isla kienu jsibuh bħala *Barbary Coast* imma l-hwienet tax-xorb kienu *watering holes* imfittija. Wara xi inkwiet li kien jinqala ġieli l-port kien ikun *out of bounds* għall-bahrin u l-morini. Imma fl-Isla kien hemm ukoll postijiet t'edukazzjoni għall-baħħara imma skejjel tekniċi ma' kienx hawn. Żaghżugħ b'xeħta teknika kien isib post t'apprentist f'xi hanut tal-inginerija fil-Marsa jew mal-kumpanija tal-ferrovija. Il-ħidma f'dan il-qasam tal-Professur Nixon ġiet wara meta Tagliaferro u l-Markiż dahlu fl-istim kienu joffru apprentistat fuq il-vapuri tagħhom.

Tul is-snin id-Dockyard Technical College forna sensiela t'apprentisti lit-tarzna naval fejn wara sabu posthom fil-ħwienet tax-xogħol tat-tarzna skond id-dixxiplini differenti ta' dan l-istabiliment. L-għalliema kienu fizzjali Ngliżi u kien hemm xi Maltin ukoll. Wara ż-żmien t'apprentistar u tagħlim kien isib posthu fit-tarzna u ħafna kienu jibqgħu hemm. Oħrajn marru l-Ingilterra f'xi tarzna oħra tal-Ammiraljat jew ma' xi tarzna kummerċjali, l-aktar f'Newcastle fejn komplew it-taħriġ tagħhom u wara ssieħbu ma' xi kumpanija tat-tbaħħir. Fuq il-baħar komplew sakemm kisbu certifikat ta' *chief engineer* tal-Board of Trade tal-Ingilterra. Oħrajn irnexxilhom jilħqu l-quċċata tal-mistier tagħhom bħala periti ma' xi soċċeta tal-klassifikazzjoni tal-vapuri. Kien f'posthu sew il-motto ta' dan il-kullegg ‘*Seek Perfection*’.

Għal żmien twil l-awtoritajiet naval kienu mhassbin li fl-iblet ta' madwar il-port kien hemm nuqqasijiet fejn jidħlu postijiet xierqa fejn il-baħri seta' jghaddi l-ħin liberu tiegħu f'ambjent tajjeb. Allura dawn il-postijiet magħrufa bħala *rests* mill-Ingliżi bdew bil-mod il-mod jinfethu fil-Kottonera. Uffiċjalment kellhom l-isem *Naval Church Institutes*. Dak tal-Isla nfetah fl-1892 fi Triq San Mikael numru 7. Dan ir-rest kien joffri dar fejn wieħed joqgħod jistrieh u kien fih sbatax il-sodda. Kien hemm il-kumditajiet kollha, librerijsa, kamra tal-qari u rokna fejn wieħed seta' joqgħod fil-kwiet jikteb jew jaqra u kien fih pjanu. Il-kappella kienet tkun miftuha kull jum, post fejn min ried seta' jghaddi xi ħin fil-kwiet. Servizzi reliġjużi jsiru kull nhar ta' Hadd. Il-kmamar tar-rest tal-Isla kienu miżmunin minn xi bastimenti tal-flotta f'Malta fosthom il-battleship Collingwood u l-battlecruiser Australia.

Xirkxa oħra attiva fl-Isla kienet in-Naval and Military Society. Il-membri u l-mistednien tagħhom kienu jiltaqgħu fi Triq San Ĝużepp. Il-laqgħat kienu jsiru kull xahar jew kull meta f'Malta jinzerta jkun hawn xi persuna midħla f'hidmiet navalji jew militari. Ix-xirkxa kienet miftuha għall-fizzjali naval tat-tarzna u dawk militari. Kien żmien meta l-kottonera kienu stazzjonati regimenti tal-infanterija. Il-kelliema kienu esperti f'kull qasam marbut mal-arti tal-gwerra, strategija naval u militari, l-pulitku fit-tfassil tal-ħtigijiet għad-difīza sa inginerija u kull haġa oħra teknika li bdiet issib postha fuq il-baħar. Il-bini tal-bastimenti dejjem kien fuq ta' quddiem u wieħed ma jridx jinsa li ċ-Chief Constructor fit-Tarzna ta' Malta kien stmat ħafna. Xi uħud minnhom kienu fuq ta' quddiem fil-korp tal-kostrutturi naval tar-Royal Navy.

Ix-xjuh tagħna bi snin twal warajhom fuq il-baħar dejjem jgħidulek li bastimenti ta' kull sura huma kollha l-istess imma qoxra tajba tgħarafha mill-kaptan u c-ċorma t'abbord. Hekk kienu fi żmien il-qluġħ u għal kemm l-affarijet inbidlu din xorta għadha tgħodd sal-lum. Tul is-snин fl-Isla trawwu sensiela ta' baħħara li servew mal-bċejjeċ naval tar-Royal Navy. Kont issibhom imbarkati ma' għadd ġmielu ta' vapuri merkantili. Waqt il-qadi ta' dmiri jieħi minnha minnha ma' irritornawx lejn darhom fi żminijiet ta' paċi u ta' gwerra. Kien hemm ġenerazzjoni waħda wara l-oħra li tul is-snin ipprovdekk kaptani ta' hila bħal-

L-ors BRUIN, il-mascot tal-HMS Alexandra, fuq il-gverta tal-bastimenti
Ritratt: Victor Wickman

dawk ta' Azzopardi u De Maria fost oħrajn u wieħed ma jistax jinsa lil dawk li fis-skiet stinkaw fuq il-baħar u raw mill-vičin it-tbatija tal-baħar.

Il-Ponta tal-Isla flimkien mal-Gardjola raw l-istorja tal-port tinsiġet, il-bidla mill-qlugħ għall-istim sal-avvenimenti kollha marbutin mal-port u Malta. Għajr għas-snin koroh tal-ahħar gwerra, s-simboli tal-ħars u tas-smieħ imnaqqxa mal-gardjola tul is-snин osservaw dan kollhu. Min jaf għad-dell tagħha kemm il-darba baħħara u ħaddiem tat-tarzna irtirati irrikontaw l-istejjer tagħhom. Nistħajjal ukoll minn fuq il-blatt tal-Ponta, l-kostrutturi German u Camilleri mal-ħbieb tagħhom, id-direzzjoni tas-Società di Navigazione Maltese u sidien oħrajn raw l-ahħar opri tagħhom irmunkati minn xi nofs tużżana dghajjes tal-pass minn taħt is-swar tal-Isla sa nofs il-port sakemm fetħet il-qlugħ tagħha u bdiet l-ewwel vjagg. Xi wħud erhihom jerħulha lejn il-Paroċċa u quddiem l-ortal ta' San Frangisk ta' Paola jitkolbu lil qaddis protettur tal-baħħara jagħti kull risq u ġid lil bastiment ġdid u lil kull min jivjaġġa fuqhu.

Il-widna mnaqqxa mal-gardjola kienet tgħarraf kull suffara ta' vapur li jgħaddi minn taħħtha. Għalkemm id-duħħan miċ-ċmieni twal tal-bastiment jaħraq il-faħam kien idejjaq l-ghajnej, xorta waħda kienet xhieda ta' dak kollhu li seħħi taħta. Il-bonanza tal-Gwerra tal-Krimea (1853-56) meta l-ilmijiet tal-port raw l-akbar vapuri ta' dak iż-żmien, fosthom l-istoriku Great Britain li kien l-ewwel vapur fid-dinja mmexxi bi skrun, xogħol tal-ingħinier Isambard Kingdom Brunel (1806-59). Illum wieħed għadu jista' jarah fl-istess bacir fi Bristol fejn kien inbena fl-1843. Kien hemm lista twila ta' bastimenti tal-qlugħ u vapuri fosthom Cunard Steamship Company. Kien żmien meta bdiet ir-rabta bejn ir-Royal Mail Steam Packet Comapany ta' Londra u l-Port il-Kbir li ssahħet fiż-żewġ gwerer kbar; fl-ewwel waħda l-vapuri tal-kumpanija servew bhala sptar. B' tifkira ta' din ir-rabta fl-1918 il-Lord Commissioners tal-Ammiraljat ordnaw biex bnadar imtella' mill-vapur Saint Margaret of Scotland jitpoġġew fil-kappella tal-isptar naval ta' Bighi.

Ir-rabtiet mal-kumpanija komplew fl-ahħar gwerra. Fl-1939 il-vapur tal-passiġġeri *Alcantara* ta' 22,181 tunnellata wasal fit-tarzna biex jinbidel f'*armed merchant cruiser*. Is-swar tal-Isla rawi jinbidel, jintrama bil-kanuni, tneħħewlu l-arblu tal-poppa u waħda miċ-ċmieni. Aktar tard f'Marzu tal-1942 il-vapur *Pampas* tal-Konvol MW10 mgħobbi sal-ballu bi proviżjon u hażniet militari, wara l-vjagg tiegħu mil-Lixandra għaddha minn quddiem il-Ponta fi triqthu lejn Ras Hanżir, l-ilmijiet li kellhom ikunu l-qabar tiegħu.

Kull tant ma jonqsux xeni ta' dieqa meta familjari mnikkta stennew xi aħbar tal-għeżeż tagħhom. Wara t-telfa tal-battleship *Victoria* f'Għunju tal-1893 kienu ntilfu mal-bastiment xi Maltin fosthon għadd ta' Sengleani. Il-wasliet ta' vapuri sptar bil-korrut waqt il-Kampanja ta' Gallipoli fil-Gwerra l-Kbira kienet ukoll xeni ta' swied il-qalb, imma kien hemm xeni ta' ferħ ukoll bħal wasliet ta' renjanti u l-laqgħat tagħhom bil-pompa kollha. Ir-Re Dwardu VII u martu r-Regina Alexandra żaru Malta aktar minn darba u hija kienet thobb tieħu r-ritratti bil-kamera tagħha. Fl-1908 id-Daily Telegraph tal-Londra ħarġet ktieb bl-isem ta' Queen Alexandra's Christmas Gift Book; photographs from my camera. Il-qliegħ mill-bejh tiegħu mar għal karitā. Kien forma t'album b'ritratti ta' personaggi magħrufa li kienet taf kif ukoll xeni ta' postijiet li żaret. Ma jistax jonqos li f'Malta ħadet ghadd ta' ritratti. Ir-Regina għaż-żejt wieħed biss dwar iż-żjarat tagħha f'Malta meħud minn fuq il-bridge tal-Jott Irjali Victoria and Albert waqt li kien għaddej quddiem il-Ponta tal-Isla. Ir-ritratt kien juri l-Ponta tal-Isla bil-gardjola dominanti fuq il-blatt ta' taħħtha.

Il-banda čittadina tal-Isla kienet magħrufa bl-isem Queen's Own sewwa sew għar-Regina Alexandra (1841-1925). Dak iż-żmien kienet meqjusa bħala waħda mill-isbaħ nisa u ta' dehen kbir.

Ir-Regina Alexandra
Ritratt: Victor Wickman